

УДК 343.92

ПУСТОВИЙ О.О.

**БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ЗЛОЧИННІСТЬ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ**

Стаття присвячена дослідженню безпритульності як соціально негативного явища та його взаємозв'язок з іншими асоціальними явищами – наркоманією, проституцією, алкоголізмом та злочинністю неповнолітніх безпритульних. З'ясовано, що безпритульність породжує важкі соціальні наслідки та девіації в поведінці: зростання правопорушень, злочинність неповнолітніх, дитячу проституцію, алкоголізм і наркоманію. Основною причиною виникнення і зростання бездоглядності та безпритульності залишається важка соціально-економічна ситуація в країні: розпад сімей, алкоголізм і наркоманія, безробіття, слабка соціальна підтримка малозабезпечених сімей із боку держави. Встановлено, що зв'язок безпритульності і злочинності неповнолітніх був виявлений ще в 20-і роки минулого століття. Поведінка людини визначається системою соціальних норм і цінностей, але з огляду на зовнішні і внутрішні фактори вона може бути спотворена. В цьому випадку її вчинки набувають характеру аномативності, тобто призвести до девіантної та делінквентної поведінки.

Ключові слова: безпритульність, бродяжництво, злочинність, неповнолітні, віктимність, криминогенність.

Статья посвящена исследованию беспризорности как социально негативного явления и его взаимосвязь с другими асоциальными явлениями – наркоманией, проституцией, алкоголизмом и преступностью несовершеннолетних беспризорных. Выяснено, что беспризорность порождает тяжелые социальные последствия и девиации в поведении: рост правонарушений, преступность несовершеннолетних, детскую проституцию, алкоголизм и наркоманию. Основной причиной возникновения и роста беспризорности остается тяжелая социально-экономическая ситуация в стране: распад семей, алкоголизм и наркомания, безработица, слабая социальная поддержка малообеспеченных семей со стороны государства. Установлено, что связь беспризорности и преступности несовершеннолетних была обнаружена еще в 20-е годы прошлого века. Поведение человека определяется системой социальных норм и ценностей, но в силу внешних и внутренних факторов оно может быть искажено. В этом случае его поступки приобретают характер аномативности, то есть могут привести к девиантному и делинквентному поведению.

Ключевые слова: беспризорность, бродяжничество, преступность, несовершеннолетние, виictimность, криминогенность.

The article investigates homelessness as a negative social phenomenon and its relationship with other asocial phenomena – drug addiction, prostitution, alcoholism and juvenile delinquency homeless. Found that homelessness causes severe social consequences and deviation in behavior: increased crime, juvenile delinquency, child prostitution, alcoholism and drug addiction. The main reason for the emergence and growth of child neglect and homelessness remains a severe socio-economic situation in the country: family breakdown, alcohol and drug abuse, unemployment, poor social support poor families from the state. It is established that the relationship of homelessness and juvenile crime were identified in the 20-ies of the last century. Human behavior is determined by social norms and values, but because of external and internal factors it can be distorted. In this case, its actions acquire the character of abnormality, that is, lead to a deviant and delinquent behavior.

Key words: homelessness, vagrancy, crime, juvenile victimization, criminality.

Вступ. Україна – це соціальна держава. Її політика спрямована на створення умов, які мають забезпечувати гідне життя і вільний розвиток людини. Під державним захистом знаходиться людина, її права і свободи. Діти – це майбутнє держави і турбота про формування їх особистості повинна бути головною метою всього суспільства. Це стосується нашої країни, де реально принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина не втілюється, і більшість норм права набувають декларативного характеру. Нестабільність життя в країні і світі загалом завдає удару по суспільству, родині, а зрештою – по дитині.

Періодично виникає інтерес до проблем сім'ї та дитинства, зумовлений зниженням народжуваності, підвищенням смертності, скороченням чисельності неповнолітніх у загальній сукупності чисельності населення України і низкою інших причин. У результаті падіння авторитету норм моралі і моральності відбувається дезорганізація соціальних відносин, знижується рівень соціального контролю і самоконтроль.

Наслідком цього стають руйнування сімейно-шлюбних відносин, злочинність неповнолітніх, масова безпритульність, збільшення числа дітей, які залишилися без піклування батьків, і інші негативні соціальні явища. У цих умовах особливу тривогу викликає підростаюче покоління, формування його життєвих принципів і створення гідних умов для його існування і розвитку.

Різні аспекти проблеми бездомності розглядалися в наукових працях багатьох учених, зокрема, С.М. Абельцева, А.Ю. Альтудова, С.Ю. Андреевої, Р.Л. Ахмедшина, В.С. Батиргареевої, Г. Беккера, О.М. Бучацької, М. Вебера, О.О. Верлан-Кульшенко, В.В. Волкова, П. Габорно, Я.І. Гілінського, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, Г.О. Гуторової, О.М. Джужи, В.М. Дрьоміна, Е. Дюркгейма, Л.К. Золотарьової, Г.С. Кара-Мурзи, О.М. Костенка, М.В. Краснова, В.В. Курушина, О.М. Литвинова, Г. Локка, В.В. Лунсева, І.В. Мерсіянової, Р. Мертона, Г. Міда, О.А. Молчанова, Д.О. Назаренка, І.І. Осинського, Б.С. Павлова, А.В. Пентюхова, Е.Ф. Побегайла, Н.М. Римашевської, Ф. Річі, Е. Сатерленда, Д. Сноу, Є.В. Садкова, Н.Дж. Смелзера, Л.С. Соловій, З.Р. Соловійової, А. Стивенсон, Ю.О. Стрелковської, В.О. Тулякова, І.М. Хабаєва, О.М. Черниша, М.О. Черниш, В.І. Шакуна.

Результати дослідження. За визначенням ЮНІСЕФ, «діти вулиці» – це неповнолітні, для яких вулиця стала постійним місцем перебування. Безперечно, це визначення не охоплює велику кількість дітей, які з різних причин опинилися на вулиці. Адаже є й такі, котрі мають домівку, батьків або близьких людей. Паралельно функціонують два поняття: «діти, які працюють на вулиці» і «діти, які живуть на вулиці разом зі своєю сім'єю».

За визначенням Дитячого Фонду Об'єднаних Націй до «дітей вулиці» належать:

- діти, які не спілкуються зі своїми сім'ями, живуть у тимчасових помешканнях (покинутих будинках тощо) або не мають взагалі постійного житла і щоразу ночують у новому місці; їхніми першочерговими потребами є фізіологічне виживання і пошук житла (безпритульні діти);
- діти, які підтримують контакт із сім'єю, але через перенаселення житла, експлуатацію та різні види насилля (сексуальне, психічне) проводять більшу частину дня, а іноді й ночі на вулиці (бездоглядні діти);
- діти – вихованці будинків інтернатів та притулків, які з різних причин втекли з них і перебувають на вулиці (діти, які перебувають під опікою держави).

Безпритульність породжує важкі соціальні наслідки та девіації в поведінці: зростання правопорушень, злочинність неповнолітніх, дитячу проституцію, алкоголізм і наркоманію. Основною причиною виникнення і зростання бездоглядності та безпритульності залишається важка соціально-економічна ситуація в країні: розпад сімей, алкоголізм і наркоманія, безробіття, слабка соціальна підтримка малозабезпечених сімей із боку держави [1].

Необхідно зазначити й обов'язково враховувати той факт, що інформація, яка міститься в наукових, періодичних, офіційних та інших інформаційних джерелах (телебачення, радіо, інтернет), вельми суперечлива і не відображає реальної ситуації. Скільки безпритульних дітей у сучасному суспільстві, точно ніхто не знає. Це зумовлено низкою причин.

По-перше, латентністю цього різновиду девіантної поведінки. За характером вона в основному є природною, тому що безпритульних дітей складно виявляти, вони навчилися ховатися тоді, коли проводять рейди з їх виявлення. Крім цього, однією з причин латентності є відсутність добре і правильно розробленого понятійного апарату, що застосовується при розгляді цієї теми. Це призводить до прикордонної латентності, коли одна і та сама дитина, на думку різних компетентних органів, належить до категорії бездоглядних або безпритульних (саме ці два поняття найбільш спірні), або відбувається помилкове включення дитини не в ту групу.

По-друге, незважаючи на велику кількість органів, які займаються вирішенням проблеми безпритульності неповнолітніх, їх робота не узгоджена, немає механізму повного статистичного обліку безпритульних дітей, що впливає з відсутності єдиної державної форми такого обліку. Досі відсутній документ, що визначає єдину форму обліку і ведення банку даних безпритульних дітей. Тому інформація про таких дітей, представлена різними відомствами у своїх звітах і виступах (МВС, Генеральна прокуратура, Міністерство освіти і науки тощо), розходиться з оцінкою вчених, політиків, громадських діячів і незалежних експертів.

Дитяча бездоглядність та безпритульність в основному визначається за допомогою категорій педагогіки і розглядається як відсутність або недостатність контролю за поведінкою і заняттями дітей і підлітків. При цьому не береться до уваги важливий момент – відчуження самих дітей від сім'ї, дитячого колективу, відсутність емоційного взаємозв'язку між дітьми і батьками. З огляду на це можна вважати, що стан бездоглядності характеризується не тільки відсутністю або недостатністю контролю за поведінкою і заняттями дітей і підлітків, а й відсутністю внутрішнього зв'язку між дітьми і батьками або особами, які їх замінюють, належної уваги з боку школи, різних контролюючих органів, інших соціальних інститутів [1].

Зв'язок безпритульності і злочинності неповнолітніх був виявлений ще в 20-і роки минулого століття. Поведінка людини визначається системою соціальних норм і цінностей, але з огляду на зовнішні і внутрішні фактори вона може бути спотворена. У цьому разі її вчинки набувають характеру анормативності, яка в своєму розвитку може пройти такі етапи:

- 1) девіантна поведінка (пияцтво, жебрацтво, бродяжництво тощо);
- 2) делінквентна поведінка (адміністративні, дисциплінарні та інші правопорушення, в тому числі злочини).

Вони різняться за ступенем суспільної небезпечності, яку несуть у собі. Соціальне життя нині демонструє нам зростання і масштабність обох форм анормативної поведінки. Аналіз наукової літератури, адміністративної та судової практики дає змогу визнати перший етап детермінантою другого. Безпритульність неповнолітніх являє собою нерідко сукупність всіх зазначених форм поведінки.

Розгляд залежності безпритульності неповнолітніх, інших форм девіантної поведінки і злочинності загалом має велике значення для розробки ефективних заходів щодо профілактики цієї форми девіантної поведінки.

Вивчення питання безпритульності неповнолітніх із позиції кримінології передбачає, насамперед, аналіз таких проблем:

1. залежність злочинності неповнолітніх і досліджуваного явища суспільного життя, коли самі безпритульні діти скоюють кримінально-карані діяння;
2. збільшення числа злочинів проти осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, коли в ролі жертви виступає дитина-безпритульник (віктимологічний аспект);
3. поява і поширеність у середовищі неповнолітніх окремих антигромадських явищ (проституція, наркоманія, токсикоманія, пияцтво, бродяжництво, жебрацтво), які, на думку представників органів, що беруть участь безпосередньо в профілактиці безпритульності неповнолітніх, є саме наслідком безпритульності дітей;
4. поповнення дорослого злочинного середовища колишніми неповнолітніми безпритульними.

Нині злочинність є невід'ємним елементом суспільства. Протягом останніх років визначилася ще одна тривожна тенденція: збільшення числа безпритульних дітей викликало зростання злочинності неповнолітніх, причому як її кількісних, так і якісних показників.

Для безпритульних неповнолітніх характерними є групові форми злочинної діяльності, що пояснюється віковими особливостями. Так, зокрема, частка групових злочинів становить 75%. За даними досліджень у галузі злочинності безпритульних, у 80% випадків діяльність таких злочинних угруповань була організована ровесниками або тими, хто старші за віком, і лише 20% – дорослими. Причому ці 20% дорослих, зазвичай, на момент втягнення неповнолітніх до злочинної діяльності вже мають судимість. До того ж, безпритульні часто входять до складу «дорослих» злочинних груп. У структурі злочинності безпритульних домінують крадіжки, завдання тілесних ушкоджень, хуліганство, вимагання, шахрайство, викрадення транспортних засобів [2, с. 60–62].

В умовах безпритульності на дитину з надвисокою інтенсивністю діють фактори криміналізації особистості, відбувається залучення до процесів алкоголізації, наркотизації, жебракування тощо [3, с. 46].

Діти вулиці нерідко стають суб'єктами злочинів, бо такий спосіб життя породжує неправомірну поведінку. Перебуваючи на вулиці, діти змушені самостійно здобувати гроші на задоволення власних потреб (продукти харчування, одяг, розваги), також для задоволення шкідливих звичок (сигарети, алкогольні напої, наркотики). Процес здобуття грошей часто має соціально негативний характер. Діти жебракують, коять крадіжки, продають викрадене, відбирають гроші у інших дітей, погоджуються на статеві стосунки за виплату. Безпритульні діти перебувають там, де людина не живе і не може жити (на сміттєзвалищах, в каналізаційних трубах, на дахах чи у підвалах, покинутих будівлях тощо). Вони легко змінюють місце перебування з різних причин (заряди безпеки, щоб не замерзнути тощо) [4, с. 44].

Серед причин залишення місця проживання дітьми, за результатами дослідження, проведеного Д.О. Назаренко, превалюють складні життєві обставини (54,5%), самовільне систематичне залишення місця проживання (31,2%), насильство в сім'ї щодо близьких дитині осіб (10%), насильство в сім'ї безпосередньо щодо дітей (4,3%) [3, с. 47].

Також значну суспільну небезпеку становить залучення дорослими неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність (ст. 304 Кримінального кодексу України «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність»). За даними Генеральної прокуратури України, у 2017 р. органами внутрішніх справ було обліковано 280 випадків вчинення злочину, передбаченого ст. 304 КК України: 273 випадки втягнення у злочинну діяльність, 2 – у пияцтво, 5 – у жебрацтво. У складі кожної організованої злочинної групи є неповнолітній, зазвичай «вулична» дитина, який виконує окремі доручення дорослого, наприклад відкрити квартиру, відвернути увагу дорослого тощо. Такою дитиною легко маніпулювати, переконуючи її у відсутності кримінальної відповідальності за свої дії і страх перед старшими товаришами. Напевно, немає жодної злочинної сфери, де б не використовувався неповнолітній (майнові злочини, злочини проти громадської безпеки та громадського порядку тощо). Ця ж норма кримінального закону передбачає можливість застосування до дорослого заходів державного примусу за втягнення неповнолітнього у вчинення будь-якої із зазначених нижче дій: пияцтво, жебрацтво, азартні ігри. Залучення в бродяжництво та жебракування неповнолітнього здійснюється тими ж способами, що і залучення в злочин, проституцію, вживання спиртних напоїв і одурманюючих речовин. Щодо безпритульних дітей, як правило, мають на меті додаткове збагачення, тому при жебракуванні використовуються чужі діти. Це явище набуло широкого поширення, але не повністю відображається в офіційній статистиці, в тому числі з причини неможливості встановлення конкретних дорослих, які організують цю діяльність, або складності доведення їх участі в цьому.

Висновки. Таким чином, доходимо висновку, що безпритульні діти або самі, внаслідок свого становища, вчиняють злочини, або, знову ж таки, через незахищеність та вікові особливості стають жертвами різноманітних злочинів.

Безпритульність, особливо дитяча, сама по собі є вкрай негативним соціальним явищем, ганьбою для будь-якого суспільства, порушення прав найбільш важливої категорії громадян – підростаючого покоління. Крім того, це явище породжує інші, не менш негативні явища: злочинність, наркоманію, дитячу проституцію, алкоголізм тощо. Причини виникнення і поширення цього явища багатоаспектні. Вони мають комплексний характер, зумовлені системою правових і соціально-політичних умов функціонування держави, станом суспільної моралі, положенням інституту сім'ї у суспільстві (асоціальний спосіб життя батьків (алкоголізм, наркоманія, протиправна поведінка та ін.); девіантна поведінка дітей, прояв важковихованості; фінансово-економічні проблеми сучасної сім'ї, бідність; недостатня соціально-педагогічна підтримка інституту сім'ї державними закладами; насильство у сім'ї щодо дитини, змушування дитини дорослими членами родини до жебракування; розлучення батьків; конфліктні взаємини між батьками та дітьми; незадовільний соціальний статус учня у класі, відчуження його класним колективом; психологічна схильність дитини до бродяжництва). Багатоаспектність дитячої безпритульності та злочинності, пов'язаної з нею, потребує комплексного підходу до подолання цього негативно-го явища в українському суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Г.В. Дитяча бездоглядність та безпритульність як соціально-педагогічна проблема. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/5711/1/Bezdoglyadnist.pdf>.
2. Бучацька О.М. Загальна криминологічна характеристика злочинів, що вчиняють безпритульні особи. Наукові записки Інституту Верховної Ради України. 2012. № 2. С. 58–62.

3. Назаренко Д.О. Кримінологічний аналіз дитячої безпритульності як фонового для злочинності явища. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Випуск 24. Том 4. С. 46–48.

4. Єрмакова К.С., Фіалка М.І. Безпритульність неповнолітніх як фонове явище злочинності: причини виникнення. Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (27 квіт. 2018 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. Ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2018. 122 с.

УДК 343.9

СИТНІК О.М.

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ОЗНАК ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Статтю присвячено проблемі формування кримінологічного профілю злочинця, який вчиняє втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. На підставі контент-аналізу судових вироків, а також результатів статистичного спостереження протягом 2008–2017 рр. за критеріями соціально-демографічних ознак осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 304 КК України, виявлено, надано опис та пояснено типові їх риси. Аргументується переважання в структурі втягувачів непрацевлаштованих, неодружених чоловіків 18–24-річного віку, із базовою та повною загальною середньою освітою, без дітей на утриманні.

Ключові слова: втягнення, неповнолітній, злочинна діяльність, жебрацтво, пияцтво, азартні ігри, особа злочинця.

Статья посвящена проблеме формирования криминологического профиля преступника, совершающего вовлечение несовершеннолетних в преступную деятельность. На основании контент-анализа судебных приговоров, а также анализа и обобщения результатов статистического наблюдения в течение 2008–2017 гг. по критериям социально-демографических признаков лиц, осужденных за совершение преступлений, предусмотренных ст. 304 УК Украины, выявлены, описаны и объяснены их типичные черты. Аргументируется преобладание в структуре вовлечателей нетрудоустроенных, холостых мужчин 18–24-летнего возраста, с базовым и полным средним образованием, без детей на иждивении.

Ключевые слова: вовлечение, несовершеннолетний, преступная деятельность, попрошайничество, пьянство, азартные игры, личность преступника.

The article is devoted to an issue of forming criminological profile of an offender committing engaging minors in criminal activity. Based on the content analysis of court judgments as well as on the analysis and generalization of the results of statistical observation between 2008 and 2017 using the criteria of social-demographic characteristics of persons convicted for the crime provided in the Art. 304 of the Criminal Code of Ukraine, the author defines, depicts and explains their typical features. The article demonstrates that such offenders generally encompass unemployed, single men between 18 and 24 years old with basic or upper secondary education, without dependent minors.

Key words: engaging, minors, criminal activity, begging, drinking alcohol, gambling, personality of an offender.